

Д-р Николай Неновски

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПАРИЧНАТА ТЕОРИЯ НА ХАЙЕК

Теорията на парите (на паричния ред), която е органична част от цялостното виждане на Хайек за реда, не е достатъчно добре представена пред българския читател. Когато става въпрос за нея, обикновено се посочват, без да се навлиза в детайли, такива нейни елементи като: паричното обяснение на кризите и циклите, определението на цените като трансмисия на знание и информация и разбира се, "екзотичната идея" за частните конкурентни пари.

Статията, която предлагаме на страниците на сп. "Икономическа мисъл" цели да възстанови отчасти "техническата страна" на паричната теория на Хайек.¹

JEL: V22; E52

Фридрих фон Хайек (1899 – 1992) вече е относително добре познат в България, особено що се отнася до неговата либерална система, както и до основните му икономически идеи.² За разлика от Мизес, който през целия си творчески път се придържа към идеята за спазване на правилата на пълноценния златен стандарт в режим на частна емисия,³ възгледите на Хайек търпят значителна еволюция. В рамките на тази еволюция, видяна като търсене на най-подходящото институционално решение за паричния режим, могат да се обособят поне две линии.

Първо, в търсене на правило, което позволява на движението на цените да отрази най-добре предпочитанията и избора на индивидите, Хайек преминава от крайна критика на опитите за стабилизация на общото ценово равнище (това се вижда най-ясно в ранните му разработки от края на 20-те и началото на 30-те години) до открито придържане към такъв тип стабилизация през 80-те години. В началото на своя творчески път той предлага фиксиране на паричната маса (M), защото според него всяко (!) нейното движение създава винаги (!) диспропорции в стопанството. Постепенно Хайек си дава сметка за нестабилността на търсенето на пари, както и на скоростта на парите (V), което го кара да предложи ново правило,

¹ Оригиналният вариант на представения текст "The Future Monetary Unit of Value" се появява като глава в книгата "Money in Crisis. The Federal Reserve, The Economy, and Monetary Reform" (вж. Money in Crisis. The Federal Reserve, The Economy, and Monetary Reform. B. Siegel, L. Yeager eds. Cambridge, Massachusetts, Ballinger Publishing Company, 1985, p. 323-335).

² Вж. например Коева, С. Пазарът като спонтанен ред. Приносът на Ф. А. Хайек. Варна, "Стено", 2002 и превода на Хайек, Ф. Право, законодателство и свобода. Т. 1, Т. 2 и Т. 3. УИ "Св. Климент Охридски", съответно 1996, 1998 и 1998.

³ Вж. Mises, L.. The Theory of Money and Credit. London, Jonathan Cape, 1934.

фактически обхващащо целия паричен пазар (стабилизация на MV). Към края на кариерата си той прави последната стъпка ...“назад”, като предлага стабилизиране на ценовото равнище (P) чрез стоково покритие на парите. Директният контрол на движението на M или пък на MV е отхвърлен. Според White тази противоречива еволюция е трудно обяснима.⁴

Второ, от скептик за функционирането на частните конкурентни пари (в определен момент той се колебае дали не е нужно създаването на световна или поне регионални банки) Хайек става активен пропагандатор на свободните пари (особено след публикуването на “Денационализация на парите” през 1977/1978 г.). В рамките на тази система се предполага, че оптималното количество пари ще бъде резултат от самата система на конкуренция на частни пари. С други думи, динамиката в количеството пари ще отразява бързо промените в тяхното търсене.

Колебанията на Хайек по отношение на парите са резултат от неговото усещане, че те са, както той се изразява, “слабото, хлабавото звено” (loose joint) на саморегулиращия се пазарен ред. Не случайно авторът постоянно напомня, че експериментирането в сферата на парите е било ограничавано от самото начало от страна на държавата. Това е превърнало парите в “деформирани отрок, който е страдал, защото е трябвало да премине през ограничени канали”. Липсата на експериментиране и иновации е основната причина, която ни ограничава при теоретичното спекулиране за възможните потенциални траектории на паричните режими, или за това какво би станало с паричния ред, ако не се беше намесвала държавата.

В статията, която следва, институционалното предложение за стабилизиране на *ценовото равнище* (P) е своеобразно пресичане на две идеи, а именно: (i) за покритието на парите със стокова кошница и (ii) за конкурентна емисия и селекция на пари. Според Хайек, конкуренцията на парите (във всичките им форми) е необходимото условие за доброто функциониране на предложената система.⁵ Оригиналното тук (и върху което накратко ще се спра) е идеята за покритие на частните пари със стокови кошници (в случай определен набор от суровини), които играят ролята на външни пари.

Да припомним основната теоретичната схема, в рамките на която могат да се четат различните предложения за парични реформи, вкл. тази на Хайек. Дихотомията “вътрешни пари (inside money) - външни пари (outside money)” е логичната отправна точка. Докато вътрешните пари (банкноти и депозити) са задължения (пасиви) на банковия сектор, външните не са задължение на никого (или поне няма задължение да се обръщат в

⁴ White, L. Hayek's Monetary Theory and Policy: A Critical Reconstruction. - Journal of Money, Credit, and Banking, 1999, Vol. 31, N 1, p. 109-120.

⁵ Вж. Неновски, Н. Свободните пари. Въпроси за икономическата теория. С., АИ “Марин Дринов”, 2001; Selgin, G., L. White. How Would the Invisible Hand Handle Money? - Journal of Economic Literature, 1994, Vol. XXXII (December), p. 1718-1749.

определени физически активи), те са извън банковата система. Историята познава многобройни видове вътрешни пари и грубо казано два вида външни – стокови (тук са и ценните метали) и нестокови или кредитни пари (fiat money). Двата режима на външни пари (разбира се съществуват и хибридни форми) акцентират върху два различни принципа на определяне на нужното количество пари в дадено стопанство. При стоков режим основен е принципът на конвертируемостта на вътрешните пари във външни, а при кредитните пари - принципът на количественото им ограничение.

По-нататък, докато вътрешните пари изпълняват единствено функцията средство за размяна (medium of exchange), то външните съчетават както средството за размяна, така и за смятане (unit of account), наречено още паричен еталон, стандарт.⁶ Средството за размяна може да се дефинира като “това”, чрез което се плаща, докато средството за смятане, като “това”, в което се обявяват цените.⁷ Естествената характеристика на всяка мерна единица изисква нейната стабилност (пространствена и времева). Това обяснява и постоянното търсене на такива външни пари, на такъв еталон на парите, чиято стойност се колебае възможно най-малко. Целта е да се сведе до минимум преразпределянето на богатство между индивидите (което не е резултат от техните собствени усилия), да се намали несигурността на икономическата дейност и да се повиши предсказуемостта на сделките. Такъв стабилен еталон би позволил най-добре на относителните (индивидуалните) цени да отразяват във всеки момент равнището на производителност и ефективността на отделните човешки дейности.

Ако се ограничим в рамките на свободните пари (по-конкретно в рамките на моделите за конкурентни вътрешни пари), виждаме, че идеите за външните са изключително разнообразни. Например: търсене на външни пари с постоянна стойност; замразяване на количеството външни пари; премахването им като средство за размяна и външно дефиниране на средството за смятане;⁸ конкуренция между частно емитирани външни пари и др. В част от моделите на свободните пари се предполага, че най-успешната форма за стабилизация на парите е разделяне на средството за смятане от средството за размяна.⁹ Ойкен отива още по-далеч като твърди, че именно

⁶ Според повечето привърженици на австрийската школа парите са *всеобщо* средство за размяна. Средството за смятане не е пари, макар че е възможно парите да изпълняват ролята на разчетна единица.

⁷ Вж. по-подробно *Nogaro, B. La monnaie et les phénomènes monétaires contemporains.* Paris, Marcel Giard, Editeur, 1924.

⁸ Вж. например *White, L. Competitive Payments Systems and the Unit of Account.* - *The American Economic Review*, 1984, Vol. 74, N 4, p. 699-712; *Yeager, L. The Perils of Base Money.* - *The Review of Austrian Economics*, 2001, Vol. 14, N 4, p. 251-266.

⁹ Някои от привържениците на свободните пари като Леланд Игър смятат, че това е желателно и възможно (*Yeager, L. Цит. съч.*), според други като Лари Уайт това е невъзможно и нелогично (*White, L. Цит. съч.*).

това разделяне на парите от средството за смятане позволява на европейската търговия да се развие през късното средновековие.¹⁰

Къде се намира предложението на Хайек в многообразието от институционални конфигурации? Подобно на останалите привърженици на свободните пари, той предлага пълна конкуренция на вътрешни пари (средства за размяна), отивайки обаче по-далеч и предлагайки и конкуренция на външните пари, които вижда като различни стокови кошници. Вътрешните пари са постоянно конвертируеми в тези стокови кошници. По същество Хайек предлага конкуренция на средствата за смятане, селекция на парични стандарти. С други думи, държавата е лишена дори от възможността да дефинира средството за смятане (такова дефиниране се предполага от редица привърженици на свободните пари като Блек, Фама, Игър и др.). Или допуска се възможност за конкуренция на различни изражения на покупателна способност и по същество конкуренция на ценови равнища. Паричната конкуренция е *тотална*. Самият Хайек обаче твърди, че най-вероятно след определен период на конкуренция на стандарти разменните курсове между "най-добрите" стандарти ще се фиксират, за да се улесни смятането.

Идеята за външни пари във формата на стокова кошница не е оригинален принос на Хайек. Първо, без съмнение стоково покритие на вътрешните пари (или което е същото - стоковите външни пари) е естествен (генетично определен) начин за преодоляване на колебанията в стойността на парите (Менгер и Маркс ни припомнят, че парите генетично произтичат от стоковата размяна, а Мизес чрез своята регресионна теорема извежда настоящата стойност на парите от тяхната стойност като стока в миналото).¹¹ Второ, редица икономисти критикуват обвързването и покриването на парите с една-единствена стока (та била тя дори и злато). В действителност теорията и практиката познават редица предложения, при които се предлага покритие в *повече от една* стока.¹² Например: биметални комбинации в рамките на обща монета, съставена от злато и сребро (Валрас, Еджуърт, Маршал);¹³ подвижна, според търговията, комбинация от злато и сребро (Нюкомб); табуларен стандарт, когато всички цени се индексират чрез определени таблици (Джевънс); предложението за стабилизиране на долара чрез средно претеглен индекс от цените на основните стоки (Фишер) и се

¹⁰ Вж. *Ойкен, В.* Основи на националната икономия. С., Изд. "ЛИК", 2001.

¹¹ За подробности вж. *Неновски, Н.* Цит. съч.

¹² По-подробно вж. *Fisher, I.* Stabilizing the Dollar. A Plan to Stabilize the General Price Level without Fixing Individual Prices. New York, The MacMillan Company, 1920; *Laughlin, J. L.* A New Exposition of Money, Credit and Prices. Vol. I The Evolution of the Standard and Vol. II The Economics of Credit and Prices. Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1931; *Friedman, M.* Monnaie à réserve de marchandises. - In: *Friedman, M.* Essai d'économie positive. Paris Litec, 1995.

¹³ Известно е, че един общ индекс на цената на златото и среброто се колебае в по-малки рамки от индексите на индивидуалните цени (*Laughlin, J. L.* Цит. съч.).

стигне до съвременни предложения за кошница от срочни стокови договори (Dowd)¹⁴ и др.¹⁵

Съществува една друга особеност в модела на Хайек, която засяга принципа на конвертируемостта и която, трябва да признаем, не ми е изяснена напълно. В предложението на Хайек стоковото покритие е свързано с принципа на постоянна конвертируемост, видяна като възможността във всеки един момент да превърнеш своите вътрешни пари (в случая частно-емитирани) във външните пари (стока или група стоки).¹⁶ Няма съмнение, че принципът на *постоянната* конвертируемост е основа на доверието в парите. Това е доказано от паричната история.¹⁷ В реформата на Хайек обаче конвертируемостта зависи от уменията на емитентите да управляват своите стокови кошници, чиито компоненти ще се оценяват по пазарни цени.

Няма съмнение, че идеите на Хайек в такава "объркана" материя като парите ще внесат още повече "смут" у българските читатели, голяма част от които са свикнали всичко да им е ясно.

20.I.2004 г.

¹⁴ Dowd, K. A Rule to Stabilize the Price Level. - Cato Journal, 1995, Vol. 15 (Spring/Summer), N 1, p. 39-63.

¹⁵ Ограничавам се само до предложенията за стоково покритие на вътрешните пари. Иначе съществуват редица други предложения, където стойността на вътрешните пари се определя по подобие на паричен фонд от отворен тип и където средството за смятане, макар и дефинирано веднъж завинаги като стокова кошница, не циркулира като средство за размяна (вж. Неновски, Н. Цит. съч.; Yeager, L. Цит. съч.).

¹⁶ Тук веднага могат да се направят паралели с принципите на покритие и конвертируемост при паричен съвет. Докато покритието се свързва преди всичко с "ефект на дисциплинираността" на паричния режим, то конвертируемостта се свързва с "ефекта на доверието" на паричния режим.

¹⁷ Върху това се гради и критиката на Рист, отправена към Рикардо и количествената теория, които според него не споменават дори за принципа на конвертируемостта (вж. Rist, Ch. Histoire des doctrines relatives au credit et a la monnaie (depuis John Low jusqu'a nos jours). Paris, Dalloz, 2002). Рикардо смята, че ограничението на количеството пари без разлика на режима (покрити или кредитни пари) е достатъчно условие за стабилност на стойността на парите.